

УДК 94(477):327(477:438)"1917/1918"
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/82-1-5>

Богдан ГУДЬ,
orcid.org/0000-0002-6811-2696
доктор історичних наук,
професор кафедри міжнародної безпеки та стратегічних студій
Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, Україна),
запрошений професор
Варшавського університету
(Варшава, Республіка Польща) bohdanhud@gmail.com

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ЗБРОЙНІ КОНФЛІКТИ НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ В ПЕРІОД ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ Й ГЕТЬМАНАТУ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО (1917–1918): ПРИЧИНИ Й ХАРАКТЕР

Причини й характер українсько-польських конфліктів на Правобережній Україні доби Української революції 1917–1921 рр. мають непересічне значення для розуміння генези проблем у відносинах між українцями й поляками в другій чверті ХХ століття. Слід підкреслити, що причини цих конфліктів мають двоє коріння. Перший з них – конфлікт за землю між польськими великими землевласниками і малоземельним руським/українським селянством, був наслідком специфіки історичного розвитку краю і бере свій початок ще з часів давньої Речі Посполитої. Другий з них – конфлікт між тими ж селянами й польськими військовими формуваннями, став наслідком російської/лютневої революції, яка поклала початок політиці формування національних (українських, польських, кавказьких) частин в складі імператорської армії, що, на думку авторів цього задуму, мало спричинитися до підвищення дисципліни у війську й підвищення його боєздатності. Це, однак, не внесло перелому в хід бойових дій на російсько-німецькому фронті, натомість в середньостроковій перспективі (зима-весна 1918 р.) спричинилося до непорозумінь і конфліктів між польськими військовими/легіонерами¹ й місцевими селянами в Подільській губернії, а також на півночі Київської губернії Української Народної Республіки. До нині в українській історіографії ця тема висвітлена недостатньо, у зв'язку з чим представляє значний науковий інтерес. Ця стаття покликана з'ясувати не досліджені належним чином епізоди українсько-польських відносин періоду революційних подій в Україні 1917–1921 рр.

Ключові слова: Українська Народна Республіка, Центральна Рада, Гетьманська Держава, польсько-український конфлікт, іррегулярні військові формування, польські корпуси, вільне козацтво, екстериторіальні війська.

Bohdan HUD,
orcid.org/0000-0002-6811-2696
Doctor of Historical Sciences,
Professor at the Department of International Security and Strategic Studies
Ivan Franko National University of Lviv (Lviv, Ukraine),
Visiting Professor
University of Warsaw
(Warsaw, Republic of Poland) bohdanhud@gmail.com

UKRAINIAN-POLISH ARMED CONFLICTS ON THE RIGHT BANK OF UKRAINE AT THE TIME OF THE CENTRAL COUNCIL AND THE HETMANATE OF PAVLO SKOROPADSKYI (1917–1918): CAUSES AND CHARACTER

The causes and nature of the Ukrainian-Polish conflicts in Right-Bank Ukraine (Kyiv, Volhynia, and Podolia, or the Southwestern region of the Romanov Empire) during the Ukrainian Revolution of 1917–1921 are crucial for understanding the origins of challenges in Ukrainian-Polish relations in the second quarter of the twentieth century. It should be emphasized that these conflicts have two primary causes. The first one, a land conflict between large Polish landowners and the small-scale Ruthenian/Ukrainian peasantry, stemmed from the South-Western Region's historical development and can be traced back to the era of the ancient Rzeczpospolita. The second conflict, between the same peasants and Polish military units, resulted from the Russian February Bourgeois Revolution. This revolution introduced

¹ На теренах України назва «легіонери» прийнялася завдяки легіонам Ю. Пілсудського. Так у 1917–1918 рр. називали жовнірів, що належали до тимчасово дислокованих в Україні та Білорусі трьох польських корпусів, виокремлених зі складу російської армії, а також польських добровольчих загонів.

a policy of forming national units – Ukrainian, Polish, and Caucasian – within the imperial army, a strategy intended to improve military discipline and combat effectiveness. This, however, did not alter the course of hostilities on the Russian German front. In the medium term (winter-spring 1918), it led to tensions and conflicts between Polish soldiers/legionnaires and local peasants in the Podolia province and in the north of the Kyiv province of the Ukrainian People's Republic, or somewhat later – the Hetman State under the leadership of Pavlo Skoropadskyi. To date, the topic remains underexplored in Ukrainian historiography, making it a subject of considerable scientific interest. This article seeks to shed light on previously understudied aspects of Ukrainian Polish relations during the revolutionary events in Ukraine between 1917 and 1921. As noted earlier, these events contributed to subsequent conflicts and tensions between the neighbouring nations.

Key words: Ukrainian People's Republic, Central Council, Hetmanate, Polish-Ukrainian conflict, irregular military formations, Polish corps, free cossacks, extraterritorial troops.

Постановка проблеми. Польсько-українські відносини на Правобережній Україні в першій чверті ХХ століття стали своєрідною базою для їхнього подальшого формування як у міжвоєнний період, так і в роки Другої світової війни. Власне в цей час, зокрема в заключній фазі Першої світової війни, стало зрозумілим, що кількасот літній конфлікт «за землю» між домінуючою тут польською національною меншиною та багатомільйонною масою українського селянства має тенденцію до радикального вирішення. Перший крок до цього було зроблено вже в 1917–1918 рр. Після тимчасового затишшя в 20–30 рр., вже у 1939–1945 рр. конфлікт вибухнув з новою силою в на західній Волині і в Східній Галичині, поклавши край тривалому існуванню тут польського «панського» світу. Науковцям важливо прослідкувати той видимий зв'язок, що поєднує ці два періоди з метою кращого розуміння причин і перебігу українсько-польського протистояння, його характеру та наслідків.

Методологія дослідження. Методологія дослідження оперта на принципи історизму, об'єктивності та системності, що дозволило розглянути українсько-польські конфлікти зазначеного періоду максимально наближено до історичної реальності. Були використані історико-хронологічний та історико-системний методи, застосовано комплексний підхід, який поєднує як теоретичні, так і емпіричні методи для аналізу подій та обґрунтованих висновків.

Аналіз досліджень. Сформульована нами наукова проблема частково опрацьована в працях польських дослідників, зокрема Г. Багінського (Bagiński, 1921), Л. Гросфельда (Grosfeld, 1956), Г. Яблонського (Jabłonski, 1948), М. Вжосека (Wrzosek, 1969) та ін. Вона також присутня в працях львівського історика Б. Гудя (Гудь, 2018; Hud, 2018). Найбільш повно її опрацьовував київський історик А. Папакін (Papakin, 2019). Водночас у них дещо вибірково представлено причини, перебіг та інспіраторів конфлікту між українськими селянами та польськими легіонерами в 1918 р. на

теренах Подільської губернії, а також на півночі Київської в той же період.

Джерельна база дослідження. Джерельну базу дослідження складають документи, що зберігаються в Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України (ЦДАВОУ), Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГОУ), Державному архіві Вінницької області (ДАВО), Державному архіві Київської області (ДАКО), Центральному державному історичному архіві України у Львові (ЦДІА у Львові), Archiwum Akt Nowych (AAN) w Warszawie, Centralnym Archiwum Wojskowym (CAW) w Rembertowie (Warszawa). Важливу інформацію містять спогади учасників цих подій, зокрема Е. де Геннінга-Міхаеліса (de Henning-Michaelis, 1929) та С. Стемповського (Stempowski, 1973a, 1973b).

Мета статті. Проаналізувати причини, характер і перебіг конфліктів між українською людиною та польськими військовими формуваннями на теренах Подільської та Київської губерній в період Центральної Ради і Гетьманської держави П. Скоропадського.

Виклад основного матеріалу. Причини українсько-польських конфліктів на Правобережній Україні (Київщина, Волинь і Поділля) сформувалися задовго до вибуху Першої світової війни. Наприкінці ХVІІІ століття внаслідок поділів Речі Посполитої ці землі опинилися в складі Імперії Романових і були об'єднані в т.зв. Південно-Західний край. Незважаючи на зміну центральної влади, тут збереглося велике польське земельне володіння, чого не змінили навіть урядові антишляхетські репресії після поразки Січневого повстання 1863 р. Так, станом на 1914 р. польській шляхті належала майже половина всієї землі на Правобережжі, в тому числі 80 % великої власності (Бовуа, 1998: 305).

Це створювало постійну напругу у відносинах між землевласниками-поляками й спраглим землі руським/українським селянством, яка в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. набула особливої гостроти у зв'язку із постійним зрос-

танням сільського населення і зменшенням площ селянських наділів. Наприкінці Першої світової війни через зростання національної свідомості правобережного селянства в українсько-польському конфлікті «за землю» ставали щораз виразнішими риси конфлікту національно-політичного. Цей факт зауважували як представники польської національної меншини Південно-Західного краю, так і сторонні спостерігачі. Наприклад, Роман Кноль, секретар «Польського демократичного союзу на Русі», констатував, що в Правобережній Україні «роздрібнення селянських наділів і брак відпливу аграрної людності до промислових центрів з одного боку, а з другого, чужинська національність поміщицтва, висувають па перший план аграрне питання в сенсі парцеляції більшої власності, як питання водночас соціальне й національне» (AAN. Zespól 1741. Sygn. 1. Teczka 1. k. 3). Цей погляд поділяло командування польських військових формувань в Україні. В рапорті головнокомандувача польських підрозділів генерала А. Осінського Регентській Раді (травень 1918 р.) зазначено, що «гострий і дразливий стан аграрних відносин» в українських селах Київщини, Волині та Поділля додатково «ускладнюється національним чинником. Власники розграбованих маєтків переважно поляки, а селяни – православні українці» (ДАКО. Ф. 1787. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 1–2; Спр. 15. Арк. 30зв.).

Перша світова війна, що «одягнула» мільйони селян в солдатські шинелі і дала їм у руки зброю, вперше забезпечила їхню тотальну перевагу над землевласниками, яких до цього часу захищала репресивна система царського самодержавства. Після Лютневої революції 1917 р. Правобережжя накриває хвиля погромницького аграрного руху, інспірованого як більшовиками, так і чорносотенцями. Внаслідок цього до кінця березня 1918 р. 85 відсотків землевласницьких маєтків на Київщині, Поділлі й східній Волині були розграбованими або ж цілком знищеними, а їхня земля була поділена між селянами (Гудь, 2018: 247–308).

Що більше, узимку-навесні 1918 р. українсько-польський етносоціальний конфлікт на Правобережній Україні набуває дедалі виразніших національно-політичних рис. Посиленню цієї тенденції сприяла поява тут польських військових формувань, які мали бути скеровані до Польщі для боротьби проти німецьких військ. Проте з огляду на революційні події в Росії вони на кілька місяців затрималися в південних районах Білорусі й на Правобережжі. З часом їхнє командування зав'язало приязні стосунки з місцевими землевласниками-поляками, зокрема, з князем Станісла-

вом Радзивіллою і Станіславом Горватом – лідерами Блоку національної єдності, до якого входило кілька консервативних угруповань польських землевласників, та головою створеного у Києві Комітету боротьби з анархією графом Здзіславом Грохольським (Grosfeld, 1956: 112–114).

«Українські» поляки продемонстрували значну жертвовність для польського війська, забезпечуючи його, зокрема, продовольством, фуражем, а також кіньми. Графи Потоцькі та Пжездзецькі, землевласники Домбровські й інші офірували на потребу «легіонів» від 30 до 50 коней. Окрім того, багато хто з землевласників-поляків (Потоцький, Ярошинський, Хоткевич, Грохольський, Врублевський, княгиня Щербатова та ін.) запрошували загопи кавалерії або піхоти на постій до своїх маєтків, де офіцери і жовніри перебували на їхньому повному утриманні впродовж значного часу (Grosfeld, 1956: 112–114).

Ці жертвовність була, однак, небезкорисливою. Як писав дослідник польських військових формувань на теренах колишньої Російської імперії Генрик Багінський, «тутешні поміщицькі кола, часто маючи своїх синів або родичів у польських відділах, що відокремлювалися з лав російської армії, розпочали діяльність, покликану стягнути ці підрозділи до своїх маєтків, щоб захистити їх від знищення чи пограбування місцевим українським селянством, створюючи не раз окремі від новостворених військових підрозділів загопи власної міліції з військових-поляків» (Bagiński, 1921: 379).

Розміщення відділів регулярного польського війська у маєтках і фільварках землевласників-поляків Правобережжя (Антоніни, Попелюхи, Стрижавка, Ободівка, Овруцький район тощо) було сприйняте місцевим українським населенням з відвертою ворожістю. Селяни вбачали в згаданих формуваннях захисників «польського стану посідання», які перешкоджали їм завершити розпочату справу парцеляції панської землі та майна. Ця ворожість із часом посилювалася завдяки антипольській пропаганді, поширюваній не лише більшовиками, а й членами російських монархічних організацій – чорносотенцями. На Поділлі її активно проводило російське монархічне товариство «Красная Точка» ("Червона крапка"). У своїх листівках і відозвах воно закликало селян до творення військових відділів проти німців, «коварных ляхов» ("підступних ляхів"), українців (тобто УНР) та євреїв. Зокрема, в «наказі» від 24 березня 1918 р. підкреслювалося, що завданням номер один для селянських бойових загонів є «розбити й вигнати польські легіони поза межі губернії» (ЦДАВОВУ. Ф. 1063.

Оп. 1. Спр. 8. Арк. 30; ДАВО. Ф. Р–2734. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 9–12).

Конфлікт між українськими селянами й польськими військовими формуваннями сягнув свого апогею в другій половині квітня 1918 р., коли територія України фактично окупували австро-німецькі війська, а центральні органи влади УНР були спаралізовані. Причин загострення конфлікту принаймні кілька. Деякі з них досить детально і відверто описує у своєму листі анонімний вищий офіцер II польського корпусу, що в той час за погодженням із Центральною Радою здійснював передислокацію з Поділля в район Канева і далі на Чернігівщину. «З огляду на вагання політичного характеру, – пише автор листа, – корпус майже на тиждень зупинився в Ольгополі і Чечельнику, що не надто добре вплинуло на настрій війська, тим більше, що тут в околицях багато горілки і в деяких відділах почалися малі пиятики. Посипалися також скарги від селян до українських комісарів, зрештою, значною мірою безпідставні, про кривди, які вони зазнавали від війська. [...] Правдоподібно, під впливом якоїсь агітації тут розгортається рух проти нашого війська» (ЦДАГОУ. Ф. 57. Оп. 2. Спр. 180. Арк. 65). Окрім інформації про агітацію, яку провадили російські монархічні організації, у тогочасних документах зустрічаємо також приклади поширення антипольських настроїв керівництвом українських підрозділів «вільного козацтва». У цьому контексті Станіслав Стемповський згадує прізвище одного з його командирів, якогось Кравчука із с. Стрільчинці біля Немирова. До пропагандистських антипольських акцій долучалися також представники української влади на місцях, як от брацлавський повітовий комісар, який відкрито заявляв діячам польського національного руху в Україні: «Будемо різати поляків!» (ДАКО. Ф. 1787. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 30зв; Stempowski, 1973b: 78).

Існували, однак, й інші причини, про які автор цитованого вище листа не згадує. Найважливішою з них як з погляду подільського селянства, так і органів місцевого самоврядування правобережних губерній було втручання польських військових відділів у внутрішні справи України, захист інтересів землевласників-поляків, брутальне поводження з населенням сіл. Так, за інформацією голови Юзвинської волосної народної управи Вінницького повіту Діонісія Трояна частини 12 дивізії III корпусу, які 4 квітня 1918 р. вступили у містечко Юзвин, без жодних правних підстав викликали до свого штабу секретаря волосної управи та кінного міліціонера Антона Борковського і видали їм розпорядження, щоб ті до 8 години вечора доставили

«для польського війська 50 пудів вівса, 60 пудів соломи, 20 пудів хліба», а також спорядили «25 підвод для перевезення військових вантажів». При тому польська сторона попередила, що якщо «до зазначеного часу все вказане не буде доставлене, то вони пошлють загін солдатів і силою зброї самі заберуть все це безкоштовно». Врешті-решт спалахнув конфлікт, під час якого легіонери побили кількох мешканців Юзвина, у міліціонера А. Борковського рекувізували револьвер. Натомість за забраний овес вояки заплатили менше ніж половину суми, яку запропонували на початку. Окрім того, були зафіксовані численні випадки відверто антиукраїнської пропаганди. Так, легіонери не раз заявляли представникам місцевої влади, що «тут тобі не Україна, а Польща» (Кулик, Пташинський, 1932: 214–217). Багато телеграм про надужиття легіонерів надходило також із Брацлавського повіту. В них, зокрема, читаємо, що «[в] повіті осіли польські легіони. Заявляють, [що] по дозволу Центради. Контакт [з] українською владою не додержують, втручаються у селянське життя, рекувізують насіння [в] місті Печорі і селі Малій Волі. 27 березня [9 квітня н.ст.] [в] Печорі припинили роботу земельної комісії. [...] Населення до сівби не приступає, [в] таких умовах праця [в] селах неможлива, поля лишаються незасіяними» (Кулик, Пташинський, 1932: 214).

Подібні методи «заготівлі» фуражу і продовольства для польських корпусів широко практикувалися на усьому Поділлі. В зв'язку з цим подільський губернський комісар Володимир Дудич наприкінці березня 1918 р. поінформував міністра внутрішніх справ УНР, що «в багатьох місцях Поділля з'явилося багато польських легіонерів, наприклад [у] Літині, Тиврові, Михалівці, Звонисі, Немирові, Могилівському і Кам'янецькому повітах, які розбирають всяке військове добро і своїм поведженням дуже обурюють селянство, похваляючись повернути панування поміщиків». Через кілька днів, 13 квітня він-таки надіслав телеграму до Міністерства закордонних справ такого змісту: «Мною одержана [з] Гайсина така телеграма: частини польських легіонів [у] волостях Терновській, Джулянській, Красноселькорській забирають весь хліб, грабують коней, скотину, б'ють людей. [...] Прошу допомогти, бо з повіту лишаються руїни. [...] Повітком Врезкун» (ЦДАВОУ. Ф. 2592. Оп. 1. Спр. 38. Арк. 4, 22). Схожого змісту телеграми надходили і з Волині. Зокрема, комендант Ізяславського повіту отаман Єфімов інформував Раду Народних Міністрів, що «польські легіони [в] Ізяславському повіті грабують населення, накладають контрибуції,

реквізують зерно. [Селяни] мають дуже багато жалів. Прохання дати гострий наказ [польським легіонам], [бо] мої накази не помагають» (ДАКО. Ф. 1787. Оп. 9. Спр. 1. Арк. 2, 3, 11).

Ситуацію додатково погіршував той факт, що в багатьох селах легіонери відверто заявляли селянам, що на прохання колишніх власників вони відбирають у них те, що селяни (це, зрештою, відповідало істині) награвували у фільварках і економія (ДАКО. Ф. 1787. Оп. 9. Спр. 25. Арк. 3–3зв). Однак селяни категорично не погоджувалися з такою постановкою питання, вважаючи, що все колишнє поміщицьке майно і земля належать їм "по закону" на підставі ухвал III і IV Універсалів. Тому, наприклад, народні збори Ташлицької волості Черкаського повіту Київської губернії звернулися до Центральної Ради з проханням не допускати «ніяких відмін в 3 і 4 Універсалах», а також «не звертати ніякої уваги ні на які постанови з'їздів власників», позаяк «народ щиро вірить, що населення сіл і без їх засіє свою рідну землю, яка вже давно залита [його] потом і кров'ю» (ЦДАВОВУ. Ф. 1063. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 13). Телеграми подібного змісту надсилали до Центральної Ради багато органів місцевої влади. Вони просили передусім вивести з «нашого повіту» військо, що «ходить бандами, [...] всякі оті, що називають себе польськими легіонами та інші такі панські війська...» (ЦДАВОВУ. Ф. 1830. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 43зв; ДАКО. Ф. 1787. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 1–8, 21–25зв).

Селяни також не бажали продавати польським інтендантам харчі й фураж за гроші, оскільки т.зв. «тверді» заготівельні ціни для війська були значно нижчі від ринкових. Це все сприяло поширенню чуток, буцім легіонери грабують українське населення. Представники органів місцевого самоврядування Брацлавського повіту у пояснювальних записках, що стосуються причин інцидентів між селянами та польськими військовими, часто послуговуються твердженнями на кшталт: «Селяни не знали, що солома куплена [легіонерами]». В іншій ситуації, в селі Печари, вони вважали, наприклад, що борошно з млина села «легіонери забирають [...] безплатно» (Кулик, Пташинський, 1932: 224, 227).

Численні непорозуміння й конфлікти між селянами та польськими військовими формуваннями на Поділлі зрештою призвели до запеклих збройних сутичок. Унаслідок однієї з них у околицях Немирова наприкінці квітня 1918 р. загинуло близько 200 польських жовнірів і понад 300 українських селян (Lisiewicz, 1998: 33). Зна-

чними також були матеріальні збитки, яких зазнавали селяни внаслідок відплатної збройної «пацифікації» подільських сіл легіонерами. Так, село Качанівка Літинського повіту було обстріляне польською артилерією, тут згоріло близько чотирьохсот садиб; у селі Войтівці цього-таки повіту були спалені 23 садиби та церква; у с. Балабанівці Ольгопільського повіту польські легіонери спалили 28 будинків зі всім майном, збитки обчислювалися на 20 тис. царських рублів. Найбільше потерпіло село Медвежа Брацлавського повіту, яке 14 квітня було оточене і частково спалене польськими військовими підрозділами; збитки від пожежі обчислювалися на 80 тис. царських рублів (Кулик, Пташинський, 1932: 208–209, 210–211, 219–221, 223).

Кризова ситуація в Подільській губернії загрожувала перерости в повномасштабний збройний конфлікт між УНР та польськими корпусами. Губернський комісар Володимир Дудич категорично заявив польському військовому командуванню, що проти легіонів буде «двинуте озброєне населення», а «уряд Української Республіки не зупиниться перед повною ліквідацією польського війська на Україні» (ДАВО. Ф. Р–1196. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 68). На щастя, 18 квітня за посередництвом австрійських військових властей вдалося досягнути порозуміння між сільськими громадами та польськими військовими формуваннями. В містечку Гнівань було підписане перемир'я, що дозволило уникнути подальшого кровопролиття (ДАВО. Ф. Р–1196. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 1). Відтак польські військові формування сконцентрували в районі Хмільника, Янова й Пікова, де їх до середини травня охороняли австро-угорські підрозділи (Кулик, Пташинський, 1932: 233). Завдяки цьому в Подільській губернії вже не траплялося серйозних сутичок між селянами та легіонерами.

Майже в той сам час українсько-польські стосунки загострилися також на сході Волині. Згідно з донесенням управителя Товариства пароплавання по Дніпру до Міністерства торгівлі і промисловості УНР від 23 квітня 1918 р. польські військові підрозділи зайняли міста Бобруйськ на р. Березині та Рогачів і Старий Бихів на Дніпрі й не дозволяли пароплавам виконувати рейси поза межі гирла Березини. Тим самим були заблоковані Києво-Могилівська й Могилівсько-Оршанська пароплавні лінії, що унеможливило постачання Києва життєво необхідними товарами. Умовою розблокування згаданих водних шляхів сполучення польське командування висувало вимогу, що «пароплави будуть постачати [ім] з Києва і інших місць необхідний військам груз,

головно хліб» (ЦДАВОВУ. Ф. 2592. Оп. 1. Спр. 38. Арк. 26–26зв).

У цей спосіб проблема польських збройних загонів в Україні набула загальнодержавної ваги. Виникла навіть нетривала дискусія між Міністерствами внутрішніх і зовнішніх справ УНР: чи ця проблема є внутрішньою справою України, а чи потребує ухвалення рішення на міждержавному рівні за участю представників окупаційної влади—Німеччини Австро-Угорщини (ЦДАВОВУ. Ф. 2592. Оп. 1. Спр. 38. Арк. 27). Врешті-решт наприкінці квітня 1918 р. Міністерство закордонних справ, яке раніше обстоювало першу позицію, під тиском обставин було змушене звернутися до повноважного представника Німеччини в Україні барона Альфонса Мумма фон Шварценштайна зі спеціальною нотою, в якій вказувалося, що «діяльність поляків, перебуваючих в сфері окупації німецького війська, вельми шкодлива для нашого краю» (ЦДАВОВУ. Ф. 2592. Оп. 1. Спр. 38. Арк. 28–28зв).

Проте, Центральна Рада вже не встигла остаточно розв'язати проблему присутності екстериторіальних іноземних військ на підвладній їй території. Причиною цього став державний переворот 29 квітня 1918 р., унаслідок якого УНР була ліквідована, а замість неї проголошена Українська Держава на чолі з гетьманом Павлом Скоропадським. Ставлення гетьмана до польських військових формувань виявилось вельми негативним. Тому австро-німецьке командування без зайвих зволікань узялося ліквідувати війська, які не лише завдавали йому чималого клопоту, а й на додачу

були вороже налаштованими до держав-учасниць Четвертого союзу.

Передовсім німецькі частини завадили передислокації II корпусу на Чернігівщину, де згідно з умовою між командуванням Польських збройних сил і Центральною Радою він мав з'єднатися з I корпусом. II корпус був оточений німцями у районі Канева. Кілька тижнів тривали перемовини між польською та німецькою сторонами, які не дали, однак, жодних результатів. Нарешті 11 травня німецькі війська, що творили кільце оточення, несподівано атакували польські позиції, і після короткого, але запеклого бою командування II корпусу було змушене прийняти важкі умови безумовної капітуляції (Dokumenty i materiały..., 1961: 398)². Згодом були також роззброєні рештки III корпусу на Поділлі. Отож польські збройні формування на Наддніпрянській Україні фактично припинили існування (Dokumenty i materiały..., 1961: 398).

Таким чином, у 1917–1918 рр. тліючий протягом усього XIX століття українсько-польський конфлікт на Правобережній Україні поступово переходив у активну стадію. Змінювався також його характер – з етносоціального на етнополітичний. В майбутньому це віщувало гостру боротьбу за територію й кордони між новопосталими Українською та Польською державами, а також громадянські конфлікти всередині мішаної етнічно суспільності цих земель. Це підтвердили як українсько-польські війни 1918–1919 рр., так і події на теренах західної Волині й Східної Галичини в роки Другої світової війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бовуа Д. Битва за землю в Україні. 1863–1914. Поляки в соціо-етнічних конфліктах. Київ: Критика, 1998. 334 с.
2. Гудь Б. З історії етносоціальних конфліктів. Українці й поляки на Наддніпрянщині, Волині й у Східній Галичині в XIX – першій половині XX ст. Харків: Акта, 2018. 482 с.
3. Кулик А., Пташинський П. До історії збройної спілки української буржуазії та польських поміщиків для боротьби проти пролетарської революції. Архів Радянської України: історико-архівознавчий журнал. 1932. № 4–5. С. 184–236.
4. Bagiński H. Wojsko Polskie na Wschodzie. 1914–1920. Warszawa, 1921. 610 s.
5. de Henning-Michaelis E. Burza dziejowa. Część III. W zamęcie. Przyczynki do historii formacji polskich w Rosji 1917–1918. Warszawa: Gebethner i Wolff, 1929. 190 s.

² За інформацією польських джерел у районі, де II корпус був оточений німецькими військами, стосунки між селянами і легіонерами були цілком доброзичливими. Легіонери нічого не реkvізували, а навіть позичали селянам коней для польових робіт. Це паралізувало антипольську агітацію в селянському середовищі. Ба більше, після битви під Каневом до вцілілих польських відділів стали зголошуватись озброєні добровольці з числа селян, які разом з поляками брали участь у сутичках з німецькими каральними загонами. Також зафіксовано випадки, коли селяни добровільно постачали польському війську продовольство і фураж. Водночас польські військовики підкреслювали, що, навіть вирвавшись із німецького оточення, вони все одно були б приречені на поразку, оскільки в інших місцевостях ставлення селянської озброєної маси до легіонерів залишалося ворожим. Більшість селян і далі вважали їх «союзниками великих землевласників» (ЦДАГОУ. Ф. 57. Оп. 2. Спр. 180. Арк. 87–88, 93; Dokumenty i materiały..., 1961: 388).

6. Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich. T. 1. Warszawa: Książka i Wiedza, 1961.
7. Grosfeld L. Polskie reakcyjne formacje wojskowe w Rosji. 1917–1919. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1956. 228 s.
8. Hud B. Ukraińcy i Polacy na Naddnieprzu, Wołyniu i w Galicji Wschodniej w XIX i w pierwszej połowie XX wieku. Warszawa: Pracownia Wydawnicza, 2018. 445 s.
9. Jabłoński H. Polska autonomia narodowa na Ukrainie 1917–1918. Warszawa, 1948. 166 s.
10. Lisiewicz I. Ostatnia szansa (stosunki polsko-ukraińskie 1918–1921). Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen, 1998.
11. Papakin A. Polskie formacje wojskowe na Ukrainie 1917–1919. Lublin: Wydawnictwo Test, 2019. 221 s.
12. Stempowski S. Z pamiętnika (Wojna. Pogrom – 1914–1917). Zeszyty Historyczne. № 23. 1973. S. 101–140.
13. Stempowski S. Z pamiętnika (Wojna. Pogrom – 1914–1917). Zeszyty Historyczne. № 24. 1973. S. 68–131.
14. Wrzosek M. Polskie korpusy wojskowe w Rosji w latach 1917–1918. Warszawa, 1969. 365 s.

REFERENCES

1. Bovua, D. (1998). Bytva za zemliu v Ukraini. 1863–1914. Poliaky v sotsio-etnichnykh konfliktakh [The Battle for Land in Ukraine. 1863–1914. Poles in Socio-Ethnic Conflicts]. Kyiv: Krytyka. 334 s. [in Ukrainian].
2. Hud, B. (2018). Z istorii etnosotsialnykh konfliktiv. Ukrainci y poliaky na Naddnpianshchyni, Volyni y u Skhidnii Halychyni v XIX – pershii polovyni XX st. [From the History of Ethno-Social Conflicts. Ukrainians and Poles in the Dnieper Region, Volhynia and Eastern Galicia in the 19th – first half of the 20th centuries]. Kharkiv: Akta. 482 s. [in Ukrainian].
3. Kulyk, A., Ptashynskiy, P. (1932). Do istorii zbroinoi spilky ukrainskoi burzhuazii ta polskykh pomishchykiv dlia borotby proty proletarskoi revoliutsii [To the History of the Armed Union of the Ukrainian Bourgeoisie and Polish Landowners to Fight the Proletarian Revolution]. Arkhiv Radianskoi Ukrainy: istoryko-arkhivnozhavchyi zhurnal. № 4–5. S. 184–236. [in Ukrainian].
4. Bagiński, H. (1921). Wojsko Polskie na Wschodzie. 1914–1920 [The Polish Army on the East. 1914–1920]. Warszawa. 610 s. [in Polish].
5. de Henning-Michaelis, E. (1929). Burza dziejowa. Część III. W zamęcie. Przyczynek do historii formacji polskich w Rosji 1917–1918 [Burza dziejowa. Part III. W zamęcie. Przyczynek do historii formacji polskich w Rosji 1917–1918]. Warszawa: Gebethner i Wolff. 190 s. [in Polish].
6. Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich [Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich]. T. 1. Warszawa: Książka i Wiedza, 1961. [in Polish].
7. Grosfeld, L. (1956). Polskie reakcyjne formacje wojskowe w Rosji. 1917–1919 [Polskie reakcyjne formacje wojskowe w Rosji. 1917–1919]. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. 228 s. [in Polish].
8. Hud, B. (2018). Ukraińcy i Polacy na Naddnieprzu, Wołyniu i w Galicji Wschodniej w XIX i w pierwszej połowie XX wieku [Ukraińcy i Polacy na Naddnieprzu, Wołyniu i w Galicji Wschodniej w XIX i w pierwszej połowie XX wieku]. Warszawa: Pracownia Wydawnicza. 445 s. [in Polish].
9. Jabłoński, H. (1948). Polska autonomia narodowa na Ukrainie 1917–1918 [Polska autonomia narodowa na Ukrainie 1917–1918]. Warszawa. 166 s. [in Polish].
10. Lisiewicz, I. (1998). Ostatnia szansa (stosunki polsko-ukraińskie 1918–1921) [Ostatnia szansa (stosunki polsko-ukraińskie 1918–1921)]. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen. [in Polish].
11. Papakin, A. (2019). Polskie formacje wojskowe na Ukrainie 1917–1919 [Polskie formacje wojskowe na Ukrainie 1917–1919]. Lublin: Wydawnictwo Test. 221 s. [in Polish].
12. Stempowski, S. (1973a). Z pamiętnika (Wojna. Pogrom – 1914–1917) [Z diary (Wojna. Pogrom – 1914–1917)]. Zeszyty Historyczne. № 23. S. 101–140. [in Polish].
13. Stempowski, S. (1973b). Z pamiętnika (Wojna. Pogrom – 1914–1917) [Z diary (Wojna. Pogrom – 1914–1917)]. Zeszyty Historyczne. № 24. S. 68–131. [in Polish].
14. Wrzosek, M. (1969). Polskie korpusy wojskowe w Rosji w latach 1917–1918 [Polskie korpusy wojskowe w Rosji w latach 1917–1918]. Warszawa. 365 s. [in Polish].